

כוונות בזיווג בליל שבת: רומנטיקה קבלית לפי ר' משה קורדובירו

נתן אופיר

א. מבוא

על מה יש לחשוב בזמן הזיווג? איך יש לעורר אהבה, חשק ושמחה? כיצד יש לחבק וכמה נשיקות לתת? מהי החשיבות הרוחנית במעשה הפיזי של האהבה, ומדוע עשויה מצוות 'עֲנֵתָה' להיות הדרך הנעלה ביותר להתחברות לשכינה? בשאלות כאלה דן ר' משה קורדובירו (הרמ"ק),¹ מחשובי המקובלים.²

הרמ"ק (1522–1570) הוא אישיות מרכזית בתקופת פריחתה של צפת כמרכז הקבלי המפואר של המאה הט"ז.³ הוא כיהן כדיין וכראש ישיבה לקהל הפורטוגזי,⁴ ומתואר כגדול המקובלים השיטתיים.⁵ אמנם האר"י השפיע יותר ממנו, אך כתבי הרמ"ק רבים, והוא נחשב 'התיאולוג הסיסטמאטי העיקרי של

---

¹ תודתי נתונה לחוקרים שהעירו את הערותיהם לגרסאות קודמות של מאמר זה: דניאל אברמס, יעל לויין וחביבה פדיה, ולמשיבים על שאלתי על 'החור בסדין' בפורום הדיונים של H-Judaica ג'יימס דיאמנט, דוד הלפרין, חוה וייסלר ושמעון שעוועל. כמו כן, תודתי לד"ר זוהר רביב, אשר השאיל לי עותק של ספרו החדש, המבוסס על עבודת הדוקטור שלו על הרמ"ק: Z. Raviv, *Decoding the Dogma Within the Enigma: The Life, Works, Mystical Piety and Systematic Thought of Rabbi Moses Cordoeiro (aka Cordovero; Safed, Israel, 1522–1570)*, Saarbrücken, Germany, 2008.

² תודתי נתונה לפרופ' ברכה זק על הערותיה לגרסה קודמת של מאמרי. זק פרסמה מאמרים רבים על הרמ"ק. ארבעה-עשר מהם רוכזו בספרה בשערי הקבלה של רבי משה קורדובירו, ירושלים תשנ"ה. בנושא הנדון במאמר זה ראו: שם, עמ' 22–23, 96–102, 223–225.

³ הרבה נכתב על צפת, וראו למשל: א' בן-יוסף, 'צפת עיר המקובלים', מחניים, 6 (תשרי תשנ"ד), עמ' 186–197. לנסיבות הפיכתה של צפת, במאה הט"ז, לעיר המקובלים, שבה 'מאות רבות של תלמידי חכמים', ראו: י' פז, "מדוע זכתה העיר צפת": נופי הגליל העליון ותרומתם לגיבוש המסורת המיסטית של צפת', צ' גרוסמרק, ח' גורן, י' נלטנרייך ומ' עבאסי (עורכים), מחקרים חדשים של הגליל, תל-חי תשס"ט, עמ' 79–98.

⁴ ראו: י' תשבי, 'דמותו של ר' משה קורדובירו בחבור של ר' מרדכי דאטו', חקרי קבלה ושלוחותיה, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' 134. על הכתיב וההגייה של שמו 'קורדואיריו' כעדות למוצאו הפורטוגזי של הרמ"ק ראו: רביב (לעיל, הערה 1), עמ' 51–52.

⁵ י' בן שלמה, תורת האלוהות של ר' משה קורדובירו, ירושלים תשמ"ו, עמ' 13.

הקבלה.⁶ הוא השאיר אחריו ירושה ספרותית עצומה, שהשפיעה על תורת המוסר, מנהגי התפילות ותנועת החסידות.

במאמר זה אבאר את הנחיות הרמ"ק לזיווג כפי שהן מופיעות בשני מקומות בכתביו: תפילה למשה, פירושו לסידור,⁷ ואור יקר, פירושו לזוהר.⁸ לפענוח רמזיו הקבליים אסתייע בספריו פרדס רמונים,⁹ תומר דבורה¹⁰ ומעיין עין יעקב.¹¹

הדרכת הרמ"ק לזיווג מובאת בהנהגות הראויות של עונג שבת בקיום 'עונת תלמידי חכמים' עם נשותיהם.¹² דברים דומים הסביר הרמ"ק בביאור לסוד קבלי של הזוהר שלפיו איברי הזוג מתקדשים בזמן התשמיש בהתלהבות של אש האהבה הקדושה והם הופכים להיות כמו עצי קרבן שאחווה בהם אש קודש.¹³ הזוהר שיבח את מי שיוצר במוחו בעת הזיווג טיפת סולת 'נקייה בלא פסולת' שתהיה 'סולת' הכלולה בעשר הספירות כ'עֲשִׂיֶרֶת הָאֶפֶה סֶלֶת' (ויקרא ה, יא). הרמ"ק מוסיף שיש להעביר 'סולת' זו כדי ליצור ייחוד בין זכר לנקבה ולקשר בין ספירות תפארת ומלכות.

כאמור, שני הקטעים שכתב הרמ"ק כמעט זהים, ויחד הם יוצרים תמונה נועזת של רומנטיקה קבלית.¹⁴ הרמ"ק מוכיח את חשיבות החשק והקשר הגופני¹⁵

⁶ ג' שלום, 'קבלה', האנציקלופדיה העברית, כט, עמ' 94.

⁷ סדור תפילה כמנהג ספרד, חלק ראשון עם פירוש תפילה למשה, פרעמישלא תרנ"ב. ראו: ברכה זק, 'התפילה במשנתו של ר' משה קורדובירו', דעת, 9 (תשמ"ב), עמ' 5-12; הנ"ל, 'על סידור תפילה למשה - כמה הערות', דעת, 44 (תש"ס), עמ' 59-84.

⁸ אור יקר, ירושלים תשכ"ב-תשס"ד. בספר פירושים לתורה, לספר יצירה ולספרות הזוהר. שנים רבות היה הספר הארוך הזה גנוז בכתבי יד. הדפסתו החלה בשנת תשכ"ב, וכרך כד נדפס בשנת תשס"ד.

⁹ פרדס רמונים, מונקאטש תרס"ו. הרמ"ק סיים את הספר בשנת 1548, בהיותו בן 27; מובא

באתר האינטרנט: http://www.hebrew.grimoar.cz/kordovero/pardes_rimonim.htm

¹⁰ תומר דבורה, בעריכת ב' בזק ונ' סמט, ירושלים תשס"ב. למהדורה באינטרנט ראו: אתר האינטרנט 'שכס': <http://www.shechem.org/torah/tomerdev/index.html>.

¹¹ ברכה זק, מעיין עין יעקב לר' משה קורדובירו: המעיין הרביעי מספר אלימה, באר שבע תשס"ט; וראו את סקירתו של יהודה ליבס, 'כלה כמות שהיא: ר' משה קורדובירו, מעיין עין יעקב, המאמר הרביעי מספר אלימה', מסכת, ט (תש"ע), עמ' 191-198.

¹² תפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ההנהגות לליל שבת, ריב ע"ב - ריג ע"ב.

¹³ אור יקר, טז, עמ' נה-נו; זוהר, ח"ג, פרשת פנחס, רעיא מהימנא, רכו.

¹⁴ במאמר זה אשלב את הנוסחים בתפילה למשה ובאור יקר כדי ליצור נוסח אחד, אך בהיר יותר.

ומבאר כיצד חיוני הוא החיבור הפיזי-מיסטי בין איש לאישה להורדת השפע האלוהי וליצירת הרמוניה בין הספירות העליונות.¹⁶

ב. 'להוסיף קדושה ולבעול דרך סדין'?

אפתח בסוגיה פיקנטית, סוגיית החור שבסדין. האם מדובר בבדיה ובלעג? האם זהו מיתוס שנולד עקב טעות בזיהוי של טלית קטן שהייתה תלויה על מתקן כביסה בשכונה חרדית?¹⁷ מדברי הרמ"ק מסתבר שאין כאן מיתוס כלל! הרמ"ק מביע התנגדות נחרצת כלפי מעשיהם של המבקשים 'לבעול דרך סדין', וטוען שבכך סותרים הם את הקרבה המתחייבת מהתורה, בבחינת 'וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד' (בראשית ב, כד):

ויש שרצו להוסיף קדושה ולבעול דרך סדין, והיזהר והישמר, דבהא שבקוה לחסידותייהו [עוזב את החסידות של עצמו], שחס ושלוה הוא פירוד בין זכר ונקבה וקרוב להוליד פסולים בענין זה, אלא 'וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד' כתיב, שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבינה כלל, וכן פירשו בתיקונים.¹⁸

כלפי מי מכוונים דברי הביקורת? מי מבקש לבעול דרך סדין ומדוע? את השורש לגישה כזאת אפשר למצוא בסיפור על ר' אליעזר בן הורקנוס, מגדולי התנאים,

¹⁵ לסוגיית השילוב בין חשק, מיניות ורוחניות לאורך ההיסטוריה היהודית ראו: ד' ביאל, ארוס והיהודים, תרגמה כ' גיא, תל-אביב תשנ"ה. במיוחד ראו: פרק חמישי, על המיניות והרוחניות בקבלה.

¹⁶ מחקרים רבים נכתבו על הזיווג בספרות הקבלית בין זכר לנקבה. למאמר בעברית בנושא זה ראו: א' וולפסון, 'מין ומיניות בחקר הקבלה', קבלה, 6 (תשס"א), עמ' 231-262. שם, בעמ' 231, נכתב: 'חידוש המקובלים בפילוסופיה הדתית של היהדות היה להגדיר את ייחודו של האל כזיווג בין זכר ונקבה'. ראו עוד: מ' הלנר-אשד, ונהר יוצא מעדן: על שפת החוויה המיסטית בזוהר, תל-אביב תשס"ה.

¹⁷ ראו למשל תשובה שהתקבלה באתר האינטרנט 'כיפה' מהרב רונן לוביץ, בתאריך ו' באייר תשס"ח: <http://www.kipa.co.il/ask/show/149086>. אכן מדובר במיתוס נפוץ, ראו למשל:

<http://www.snopes.com/religion/sheet.asp>

¹⁸ תפילה למשה, שער תשיעי, סימן ט, קפז ע"ב. הסתמכות הרמ"ק היא על תיקוני הזוהר, תיקון נח, הדורש את צירוף הפסוק 'וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד' (בראשית ב, כד) אל הפסוק שאחריו, 'וְיָהִיוּ שְׁנֵיהֶם גְּרוּמִים הָאֶדָם' (פסוק כה) להוכיח שאיחוד זכר ונקבה חייב להיות בקירוב בשר שלא יהיה 'דבר חוצץ', כמו שאסור שיהיה 'דבר חוצץ' בין הקב"ה לשכינה, אלא יהיו שניהם בדבקות ממשית ללא לבוש כלל.

שהיה 'מגלה טפח, ומכסה טפח, ודומה עליו כמי שכפאו שד' (בבלי נדרים כ ע"ב).¹⁹ הראב"ד מפרש שר' אליעזר היה מגלה טפח בסינר שהייתה אשתו חוגרת בשעת התשמיש. דברי הראב"ד צוינו לחיוב בחיבורים ההלכתיים המשפיעים ביותר, הטור והשולחן ערוך.²⁰ הלכה נקבעה שחובה לא רק להקפיד על צניעות אלא גם שהאדם ישמש את מיטתו באימה וביראה.²¹ ר"י קארו מעתיק את דברי הטור, שהביא את דברי הראב"ד, כדי לקבוע שדרך ראויה היא לגלות טפח מהסינר, ומיד אחר כך לכסותו.

מהו אותו סינר ומה תפקידו? המילה 'סינר' בלשון חז"ל משמעותה בגד תחתון שלובשת האישה לצניעות.²² אחת מעשר התקנות שתיקן עזרא²³ הייתה 'שתהא אישה חוגרת בסינר', והגמרא מסבירה 'משום צניעותא' (בבלי בבא קמא פב ע"א). בירושלמי הגרסה לתקנה זו מנומקת בדרך מפתיעה למדי: עזרא 'התקין שתהא אישה חוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה, אמר רבי תנחום בר חייה, מפני מעשה שאירע. מעשה באישה שבעלה קוף מכדרכה ושלא כדרכה' (ירושלמי מגילה, פרק ד, הלכה א, עה ע"א).²⁴ הרמב"ם הביא את תקנת עזרא

¹⁹ סיפור זה מצוי גם במסכת כלה א, י, ובמסכת כלה רבתי א, כט. ראו: ד' בויארין, הבשר שברוח: שיח המיניות בתלמוד, תרגם ע' אופיר, תל-אביב תשנ"ט. בעמ' 54 משווה המחבר את עמדתו השלילית של ר' אליעזר כלפי התענוג המיני 'לזו של הוגים סטואים, כמו גם לזו של פילון, קלמנס ואחרים, שלפיה המין לגיטימי אבל רק לצורכי הולדה'; ראו: עמ' 114, 125-126.

²⁰ דברי הראב"ד הובאו בפסיקה של הטור ובשולחן ערוך, אורח חיים, סימן רם. למאמרים בנושא זה ראו: ז' מאור (עורך), ויקרא את שמם אדם - זוגיות ומשפחה ממבט יהודי חדש, אפרתה תשס"ה, ובמיוחד מאמרים אלו: א' הר שפי, 'כוונה והתכוונות ביחסי אישות', עמ' 144-192; א' מור-יוסף, 'על תרבות הזוגיות הדתית-לאומית: רציונליות, קדושה ורומנטיקה', עמ' 243; הרב שג"ר (שמעון גרשון רוזנברג), 'מצוות עונה', עמ' 206, 218.

²¹ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רם, הלכה ח, בצייטוט דברי הטור: 'ישמש באימה וביראה כמו שכתוב על ר' אליעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמו שכפאו שד'.

²² על דברי הגמרא ביבמות כד ע"ב, שאישה חוגרת בסינר, מסביר רש"י שסינר הוא 'כעין מכנסים שהיו הנשים חוגרות לצניעות'.

²³ תקנה נוספת של עזרא הנוגעת לענייננו היא 'שיהו אוכלין שום בלילי שבתות שהוא מכניס אהבה ומוציא תאוה'. זו הגרסה בירושלמי מגילה, פרק ד, הלכה א, עה ע"א. בבבלי בבא קמא פב ע"א, נאמר שיש סגולה לשום שהוא 'מכניס אהבה ומוציא את הקנאה'.

²⁴ הנהוג שאישה חוגרת בסינר 'בין מלפניה ובין מלאחריה' מתועד במשנה דיני הוצאה וטלטול (שבת י, ד). הנימוק של רבי תנחום בר חייה הוא שמדובר בחשש מפני סכנת בעילה מאחוריה של האישה.

כמקור לחיוב האישה לחגור סינר בביתה.²⁵ הרשב"א מפרש שהסינר הוא 'כנגד בית התורפה', לכסות את ערוות האישה.²⁶ גם ר"י קארו כותב שיש סינר שחוגרת האישה לצניעות.²⁷ חגירת הסינר בזיווג תואמת את האזהרה של ר' שמעון בר יוחאי, שלפיה הקב"ה שונא את 'המשמש מיטתו ערום' (ויקרא רבה כא, ח). אותו דין מופיע במקבילה בבבלי במסכת נידה.²⁸ נמצאנו למדים שיש מסורת הלכתית מתקנת עזרא, דרך הבבלי והירושלמי, עם סמכות של רשב"י, שעל האישה לחגור סינר בתשמיש, ועל בעלה לגלות טפח, לבעול ומיד אחר כך לכסות את ערוותה. לכאורה מצאנו תקדים והצדקה למי שיחפוץ 'לבעול דרך סדין'.

בניגוד לדעה הרווחת, השימוש בסדין או בבגד תחתון איננו המצאה אנטישמית או אנטי-חרדית שנוצרה יש מאין. בעילה דרך הסדין מוזכרת לשבח בתיעוד מעניין על ר' יוסי בר חלפתה שייבם את אשת אחיו – חמש פעמים השתמש ר' יוסי בסדין כדי שלא ליהנות מהקשר הפיזי בשעה שאמור היה לקיים זרע לאחיו: 'ר' יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו, חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע, ודרך סדין בעל' (ירושלמי יבמות, פרק א, הלכה א, ב ע"ב). עדות נוספת להמשך ההקפדה על השימוש בסדין עולה במאה הי"ח בספר ואבוא היום אל העין, שנתחבר כנראה על ידי ר' יונתן אייבשיץ: 'עושה נקב בסדין ועל ידו בועל'.²⁹ לסיכום, מטרת השימוש בסדין היא לשמור הן על הצניעות והן על המעטת התענוג המיני.

²⁵ משנה תורה, ספר נשים, הלכות אישות, פרק כד, הלכה יג: 'עזרא תיקן שתהיה האישה חוגרת בסינר תמיד בתוך ביתה משום צניעות'.

²⁶ את דברי המשנה בנידה ח, א (ובבבלי נו ע"ב) על אישה שראתה דם 'על חלוקה מן החגור ולמטה' מסביר הרשב"א: 'סינר שחוגרין בו הנשים והוא כנגד בית התורפה'. כמו כן ראו: ר' יום טוב ליפמן הלר, תוספות יום טוב, נידה ח, א: 'חגור סינר שחוגרות בו הנשים לצניעות'.

²⁷ ר"י קארו, בית יוסף, יורה דעה, סימן קצ: 'וכתב עוד הרשב"א, ראתה על חלוקה מן החגור ולמטה טמאה, פירוש חגור סינר שחוגרות בו הנשים לצניעות'.

²⁸ ראו: בבלי נידה טז ע"ב – יז ע"א, תוספות, ד"ה 'ומשתין מים ערום לפני מיטתו': 'ויש ספרים דגרסי הכא, משמש מיטתו ערום, וכן הוא בויקרא רבה וטעמא שיש לו להיות צנוע בשעת תשמיש כדאמרין בנדרים דף כ'. להבנה אחרת של סוגיה זו ראו: בויארין (לעיל, הערה 19), עמ' 55.

²⁹ פרופ' דוד הלפרין הפנה את תשומת לבי למקור זה מספר ואבוא היום אל העין, כתב יד אוקספורד 955, כו ע"א.

ג. אהבה, קירוב וחשק או יראה, חציצה וכפאו שד'?

הסתייגות וחששות מפני תענוגי היצר המיני אפיינו את התרבויות שבהן חיו יהודים והשפיעו על הנהגותיהם.³⁰ למשל, הרמב"ם הסתמך על אריסטו כדי להוכיח שיש לנטרל את ההנאה הגשמית:

כבר הבאתי לידיעתך את דברי אריסטו כלשונו. הוא אומר: 'החוש הזה שהוא חרפה לנו'. הוא מתכוון לחוש המישוש המביא להעדיף אכילה ומשגל. הוא מכנה בספריו את האנשים המעדיפים את המשגל ואכילת מאכלים טעימים בשם 'הנבזים' ומאריך לגנות אותם וללעוג להם.³¹

לדעת הרמב"ם, המעטת התענוג במשגל היא 'הסיבה החשובה ביותר' לברית מילה – 'להחליש את האיבר הזה, כדי שימעיט לעשות זאת ויתאפק ככל יכולתו'. החלשת כוח הקישוי גורמת לצמצום היצר המיני. לעומת זאת, לגוי שאינו נימול יש חשק מיני רב יותר, והוא מספק את האישה במידה רבה יותר.³² – כך מפרש הרמב"ם את דברי חז"ל ש'הנבעלת מן הערל קשה לפרוש'.³³ הרמב"ם רואה בתשוקה הבהמית של תאוות המשגל מכשול להשגת הנבואה. לדבריו, המבקשים להתנבא תמהים על שאינם מצליחים בכך, אך הסיבה היא שהם טרודים 'בתאוותיו של חוש זה והם משתוקקים אליו' במקום להפנות את מחשבותיהם לדברים נעלים הרבה יותר.³⁴ המסקנה: הדחף לתענוג המיני הוא 'חרפה', ומסיט את האדם מתכליתו הרוחנית.

³⁰ יש ספרות רחבה למדי על ההתפתחות ההיסטורית ביחס כלפי הזיווג והמיניות. ראו כתבים אלו של ורן בולוג: V. L. Bullough, *Sexual Variance in Society and History*, New York and London 1976; V. L. Bullough and J. Brundage (eds.), *Handbook of Medieval Sexuality*, New York 1996; idem (eds.), *Sexual Practices and the Medieval Church*, Amherst, New York 1982

³¹ מורה נבוכים ג, מט (מהדורת שורץ, עמ' 645-646). כוונת הרמב"ם לחיבורי אריסטו, אתיקה ניקומאכית ורטוריקה.

³² מורה נבוכים, שם (מהדורת שורץ, עמ' 646): 'אין ספק שהמילה מחלישה את כוח הקישוי ולעתים קרובות ממעיטה את ההנאה, מפני שכאשר מטיפים דם מן האיבר ומסירים את המגן שלו בראשית גדילתו, הוא נחלש בלי ספק.

³³ המקור לציטוט הרמב"ם הוא מדרש בראשית רבה פ, יא (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 966), ששם מסביר ר' חוניה מדוע היה קשה להוציא את דינה מבית שכם בן חמור כי נהנתה מבעילת אותו גוי ערל.

³⁴ מורה נבוכים ב, לו (מהדורת שורץ, עמ' 387).

שיטת הרמב"ם להמעייט בהנאה ולדגול בצניעות יתרה עוצבה גם בספרו ההלכתי.³⁵ הרמב"ם משבח את מי שממעט בתשמיש ופוסק שההצדקה היחידה של האדם לקיום יחסי מין היא לסיפוק צורכי אשתו בקיום מצוות 'עֲנֵתָה'.³⁶ גישה זו של הרמב"ם השפיעה על הפרשנים שבאו אחריו, כגון הרמב"ן, שאף הם ראו במשגל דבר מאוס שמטרתו אינה אלא הולדה.³⁷

הטור, בפסיקתו ההלכתית, מצטט בהרחבה את דברי הרמב"ם, וקובע קו נוקשה של זיווג בזריזות, 'כאדם הפורע חובו', ולא 'להנאת גופו או להשלים תאוותו'.³⁸ חשק והנאה אינם מוזכרים כערכים עצמיים אלא כספיחים בסיפוק צורכי האישה.³⁹ אמנם יש חיוב על הבעל לשמח את אשתו, אבל במקביל יש חובה להיזהר 'פן תסיתנו לעבור על המידה הזאת ותמשיכהו אחריה להבלי העולם'.⁴⁰ העיקר הוא לכופף את היצר 'בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה'.⁴¹

³⁵ שם, ג, מט (עמ' 644). הרמב"ם מפנה את הקורא אל מה שכתב במשנה תורה, ספר קדושה, הלכות איסורי ביאה, פרק כא, הלכות יט-כה, ששם הוא מעלה על נס את הצניעות המונעת הרהורים מיניים. ראו הלכה כד, שנקבע בה שיש מ'חסידי' הראשונים וגדולי החכמים מי שהתפאר 'שמעולם לא נסתכל במילה שלו' ו'מי שהתפאר שלא התבונן מעולם בצורת אשתו מפני שלבו פונה מדברי הבאי לדברי האמת'.

³⁶ משנה תורה, שם, הלכה יא: 'כל הממעט בתשמיש הרי זה משובח והוא שלא יבטל עונה [אלא] מדעת אשתו'.

³⁷ פירוש הרמב"ן לויקרא יח, ו: 'ודע כי המשגל דבר מרוחק ונמאס בתורה זולתי לקיום המין, ואשר לא יולד ממנו הוא אסור'. וכן בפירושו לויקרא יח, יט: 'שלא התירה התורה המשכב רק לקיום הזרע'. ראו: ביאל (לעיל, הערה 15), עמ' 146-147.

³⁸ הטור, אורח חיים, הלכות ברכת הפירות, סימן רלא, וכן שם, הלכות סדר העונה, סימן רם, שבו מובאים דברי הראב"ד: 'שלא יהא ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו ודומה שכפאו שד שעושה הדבר באונס'. יש צורך לגלות 'טפח שבאשה' רק 'לצורך תשמיש', ויש לקצר במעשה 'כמי שבעתו השד ונבעת'.

³⁹ הטור, אבן העזר, הלכות אישות, סימן כה: 'אם רואה שהיא מבקשת יותר ע"י קישוטה והשתדלותה חייב לשמחה בדבר מצוה כדאיתא בפסחים אמר רבא חייב אדם לשמח את אשתו בדבר מצוה אפילו שלא בשעת ענתה ואפילו היא מעוברת וכשהיא צריכה לאותו מעשה'.

⁴⁰ שם, וכן שם, אורח חיים, סימן רם, שבו ציטוט מן הראב"ד, בעלי הנפש, שער שביעי, שער הקדושה.

⁴¹ שם, אבן העזר, הלכות אישות, סימן כה. הטור מצטט את דברי הרמב"ם מספר קדושה, הלכות איסורי ביאה, פרק כב, הלכה יח, 'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב בני אדם לפרוש ממנו יותר מן העריות ומביאות האסורות [...] לפיכך ראוי לו לאדם לכופף יצרו בדבר הזה ולהרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעת נכונה כדי להינצל מהם'.

אלא שאפשר להקשות: הרי יש אזהרה תלמודית שהמשמש מיטתו בלבוש מלא כ'מנהג פרסיים' עלול למצוא את עצמו מול תביעת גירושין?⁴² יתרה מזו, אם אישה דורשת להישאר בבגדיה דינה כמורדת, מכיוון 'שאינן דרך חיבה' בלבוש מלא.⁴³ תשובת הפוסקים היא פשוטה: סינר 'אינו כל כך מכוסה', וגם אפשר ששניהם יהיו מרוצים מהגברת הצניעות.⁴⁴

את מגמת הפרישות מהיצר המיני אפשר לראות אצל ר' יוסף קארו,⁴⁵ ובאופן בולט ביומנו האישי מגיד משרים.⁴⁶ המגיד האלוהי גוער ביוסף על הנאותיו הגשמיות במאכל ובתשמיש המיטה: 'אין לאדם ליהנות מזה העולם כלל ועיקר'.⁴⁷ הפרישות דורשת לקיים יחסי אישות כאילו כפאו שד.⁴⁸ ההנאה

⁴² רב יוסף, אמורא בבלי בן הדור השלישי, ורב הונא, בן הדור השני, מביעים התנגדות נחרצת לצניעות היתרה של הפרסים, המשמשים את מיטותיהם בלבוש מלא: 'תני רב יוסף: שארה – זו קרוב בשר, שלא ינהג בה מנהג פרסים, שמשמשין מטותיהן בלבושיהן. מסייע ליה לרב הונא, דאמר רב הונא האומר אי אפשר אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובתה' (בבלי כתובות מח ע"א). לעומת זאת, התנא רבן גמליאל מביע אהדה למנהגי הצניעות של הפרסים בזיווגם (ברייתא בבבלי ברכות ח ע"ב).

⁴³ ריטב"א, כתובות מח ע"א. בבית יוסף של ר"י קארו מובאים דברי הריטב"א באבן העזר, סימן עו.

⁴⁴ מגן אברהם, בפירושו לשולחן ערוך, סימן רם, הלכה ח: 'ויש לומר, דסינר שאני, דאינו כ"כ מכוסה, ועוד י"ל דבשניהם מרוצים הוי מדת צניעות'.

⁴⁵ מעניין שהכותרת בסימן רם בטור, אבן העזר, היא 'סדר הלילה והעונה', ואילו ר' יוסף קארו שינה את הכותרת ל'הלכות צניעות'. על יחסו המחמיר של ר"י קארו להנאות הגוף, במיוחד בקיום מצוות 'עֲנֵתָהּ', ראו טענתו של ג'פרי וולף, שגישה מחמירה המדכאת את היצר המיני הפכה להיות הנורמה בזכות הקיבוע ההלכתי בשולחן ערוך: J. R. Woolf, 'La'Avodat Bor'o: The Body in the Shulhan Arukh of R. Joseph Caro', G. Veltri and M. Diemling (eds.), *The Jewish Body: Corporeality, Society, and Identity in the Renaissance and Early Modern Period*, Leiden 2008, pp. 159–177.

⁴⁶ על החיבור מגיד משרים (בשמו המקורי ספר המגיד) ראו: מ' אלטשולר, 'תורת הנבואה וחוויית הנבואה של יוסף קארו', ב' איש שלום וע' ברהולץ (עורכים), בדרכי שלום: עיונים בהגות יהודית, מוגשים לשלום רוזנברג, ירושלים תשס"ז, עמ' 273–293.

⁴⁷ ז' ורבלובסקי, ר' יוסף קארו – בעל הלכה ומקובל, תרגם י' צורן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 136–140. ורבלובסקי כותב: 'חיינו של מרן היו חיים של פרישות סגפנית חמורה' (שם, עמ' 150). על ביטול ההנאה והעונג בצורכי הגוף כאכילה וחיי אישות ראו: שם, עמ' 136–139. המגיד מטיף מוסר לר"י קארו על שהרהר באישה וכתוצאה מזה ראה קרי בלילה (שם, עמ' 138–140), על פי קטע שצונזר ממהדורת וילנה תרל"ה). 'האזהרה שלא ליהנות פן תגביר ההנאה את כוח הסטרא אחרא חוזרת בשגרתיות מונוטונית לאורך קרוב ליובל שנים' (שם, עמ' 138). ורבלובסקי סבור

המינית מקורה בסטרא אחרא, בסמאל, והמגיד מזהיר את יוסף שלא 'להרהר באישה כלל'⁴⁹ וישמור מפני הרהור בנשים ש'רודפים אחריו'. חובה לכוון את המחשבות 'לקיום המין ולא להנאה'.⁵⁰ על רקע זה אציע להבין את הנועזות בחידושו של הרמ"ק לנתב דרך אחרת מזו של רבו ר"י קארו, ולדרוש שהזכר והנקבה יתאחדו 'בקירוב בשר' בלי לבוש, כמו שהקב"ה ושכינתו מצויים יחד ודבר אינו חוצץ ביניהם.⁵¹

תלמידו של הרמ"ק, ר' אליהו די וידאש, בספרו ראשית חכמה, דן 'בעניין קדושת הזיווג וכוונתו' ומוצא מתח בין שתי הגישות. מצד אחד, כפי שהוצג בשם רשב"י, הקב"ה שונא את המשמש עירום, ו'המשמש בלי כיסוי הוא חציפותא'.⁵² מצד אחר, כפי שמוכח מהזוהר, יש להסיר כל דבר חוצץ וליצור ייחוד בקירוב בשר ממש.

בפשרה שמציע ר' די וידאש משולבות שתי הנחיות מהזוהר: בני הזוג ישמשו עירומים אך יהיו בחושך ומתחת לסדין.⁵³ כך ניתן לקיים ייחוד אינטימי של

שלפי הסגפנות הקבלית בצפת אין המקובל 'רשאי להתמסר לא לבת זוגו ולא לתאוותיו', כי העיקר הוא הדבקות בה', ואין אפשרות של 'יחס אמיתי בין בני הזוג' (שם, עמ' 137-138).⁴⁸ ר"י קארו, מגיד מישרים, פרשת בשלח, יט ע"א: 'אפילו בשעה שהוא מוכרח לאכול ולשתות ולשאר דברים הצריכים לא יתכוון אלא לקיום גופו לעבודתו ולא להנאתו כלל [...] וההנאה שהוא נהנה במעשים ההם יהיה בעיניו כאילו הוא מוכרח עליה וזהו סוד מה שאמרה אשתו של רבי אליעזר דומה כמי שכפאו שד, כלומר שכל כוונתו לא הייתה במעשה ההוא אלא למצות פריה ורביה או למצוות עונה, ולא היה הנה מאותו מעשה כלל, אלא דומה בעיניו כמו שכפאו שד לעשותו כי אחר שעושהו באונס אינו נהנה מאותו מעשה כלל'.

⁴⁹ שם, פרשת בראשית, ד ע"ב, אור ליום השבת כ"ב בשבט.

⁵⁰ שם, ה ע"א, אור ליום השבת כ"ד בתשרי. וכן ראו האזהרות בתחילת הספר - ב ע"ב: 'כמה יש ליזהר מאוד מהרהורי נשים [...] וכבר ידעת מי מעלה אותם על לבך'.

⁵¹ הרמ"ק מצטט את תיקוני הזוהר, תיקון נח: 'וסוד הדבר 'יְהִיּוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ' (בראשית ב, כה) ערומים בקירוב הבשר בלי לבוש כלל, ובזמן ההוא, מתאחדים הקב"ה ושכינתו כאחד בלי לבוש כלל' (התרגום מארמית שלי).

⁵² נוסח הגמרא בנדה יז של ר' אליהו די וידאש הוא כמו של התוספות, שהקב"ה שונא את 'המשמש ערום'.

⁵³ ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק טז, קסז ע"א: 'שיקדש עצמו בשעת התשמיש, ועיקר הכל שלא לאור הנר ובכסוי'. הבסיס הוא דברי רבא במקומות שונים בתלמוד (כתובות נו ע"א; סה ע"ב; שבת פו ע"א; נידה יז ע"א ועוד), שתשמיש המיטה מותר ביום רק 'בבית אפל' וכן תלמיד חכם מאפיל בטליתו. וכך פוסק הרמב"ם במשנה תורה, ספר קדושה, הלכות איסורי ביאה, פרק כא, הלכה י: 'אסור לאדם לשמש מיטתו לאור הנר'; וכך מצוטט גם

אהבה וקרבה עם יראה מפני ה'שד'. יש לנקוט צעדים ממשיים על מנת לגרש את ה'שד', אותו שד הנלווה להתעוררות היצר המיני. סוד הזוהר הוא להוסיף את האות י' ובכך ליצור 'שדי'⁵⁴ ואת זה עושים בעירום אבל בחושך מתחת לסדין.

אשוב ואסכם את חידושו של הרמ"ק בהדגשת החשק והאהבה ובהתעלמותו מפני היראה והשד. התשמיש חשוב כשלעצמו, כאמצעי להתחבר לשכינה. לזיווג ניתנת לגיטימציה לשמש כוח רוחני שלא גלומה בו תאוה יצרית מסוכנת אלא אדרבא, יש לו תפקיד חיוני בהתעלות רוחנית. מוצעת כאן דינמיקה מעגלית, יחסי גומלין של משיכת השפע בזיווג למטה והשפעה על הספירות למעלה.

ד. סוד הזיווג במצוות 'עֲנֵתָה'

הדרכת הרמ"ק מתחילה בבירור מצוות 'עֲנֵתָה' הנלמדת מהתורה, 'שְׂאֵרָה כְּסוּתָה וְעֲנֵתָה לֹא יִגָּרַע' (שמות כא, י). המצווה מועלית לדרגה נשגבה כי מטרתה היא יצירת ייחוד בזיווג:

העונה היא מצווה מן המצוות כשאר מצוות התורה כהנחת תפילין וציצית וכיוצא. ועלתה במעלה יותר ויותר מפני שאין לך מצווה שידומה ממש אל הזיווג העליון בכל צדדיו כמו המצווה הזאת מפני ששאר מצוות התורה ירמזו בצלם והדמות העליון לייחד הספירות אמנם רמז רחוק מאוד, אבל סוד הזכר והנקבה הם ממש סוד הספירות העליונות כאומרו 'נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ' (בראשית א, כו). וייחודם וזיווגם רמוז הזיווג העליון כאומרו, 'ואין שניהם בלא שכינה'⁵⁵,

בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן רם, הלכה יא. יש לציין שהאר"י דרש להקפיד שבזמן התשמיש החדר יהיה חשוך.

⁵⁴ ראשית חכמה, שם, קסו ע"ב, המצטט תיקוני הזוהר, תיקון י, כד ע"ב – כה ע"א, בחובה ליצור ייחוד בזיווג בענווה וברתת 'כמי שכפאו שד', ולגרש את ה'שד', את הקליפות, בעזרת 'שדי'. בדרך זו אפשר להיכנס לשער המלכות. גירוש השד מוזכר שם בהקשר של תוספת י' ל'שד' בכתב של 'שדי' על בית המזוזות. בחילופי אותיות נקרא 'זו מוות' – הוה אומר, 'שדי' מגן מפני סכנת 'השד'.

⁵⁵ הרמ"ק נעזר במוטיב המצוי במדרש בראשית רבה כב, ב (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 206), לפסוק 'קִנִּיתִי אִישׁ אֶת ה'' (בראשית ד, א): 'מיכן ואילך בצלמנו כדמותנו, לא איש בלא אישה, לא אישה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה'. במדרש מוסבר שפירוש המילים 'אֶת ה'' הוא שהאיש צריך להיות בזיווג עם האישה כדי להיות עם השכינה.

כשיהיה הזיווג רחוק מכל מיני כיעור [...] וכאשר יתחברו הזכר והנקבה תחתונים יכוונו ממש קשר וייחוד אותם העליונים, רמ"ח ברמ"ח, כממש התקשרות הבשר בבשר, ויכווין בסוד הייחוד העליון, וזהו סודו וכוונתו.⁵⁶

החידוש כאן הוא שתשמיש המיטה יוצר איחוד ממשי, בדומה לזיווג העליון.⁵⁷ ההתקרבות היא 'בכל צדדיו', ולפיכך חשיבותה רבה מחשיבותן של שאר המצוות. השלמות נוצרת בדומה לבריאה הראשונה, 'זָכַר וַיִּקְבְּהָ בְּרָא אֶת־ם' (בראשית א, כז). אין מצווה אחרת שבה הדמיון לדמות הזיווג העליון בולט כל כך כמו במצווה זו, בהתחברות איש ואישה, 'וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד' (שם ב, כד). לייחוד זה ערך סגולי ללא קשר הכרחי למצוות פרו ורבו.⁵⁸

כבר בספרו תומר דבורה הציג הרמ"ק דרך למימוש רוחני עצמי לאור סודות עשר הספירות. מכיוון שהאדם נברא 'בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים' (שם א, כז), הוא חייב להידמות לקונו בתבנית האצילות העליונה של עשר הספירות. חידושו של הרמ"ק כאן הוא שהזיווג הגשמי הוא שיקוף של סוד 'ייחוד העליון'. וכך מסכמת ברכה זק: 'החיקוי למשאת הנפש האידיאלית של המעשה התיאורגי הוא מירבי, ולכן היעד התיאורגי יושג באמצעותה [של מצוות 'עֲנֵתָה'] יותר מאשר באמצעות כל מצווה אחרת'.⁵⁹

בציטוט שהובא כאן הוסיף הרמ"ק נדבך קבלי על המוטיב המדרשי, 'אין שניהם בלא שכינה': זיווג ארצי רומז לזיווג העליון, ואף משפיע על הופעת השכינה והשראתה באדם. הרמ"ק משווה אופי מקודש לפעולה הגשמית בשל היותה

⁵⁶ תפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ריג ע"א.

⁵⁷ לסוגיית הזיווג בין השכינה לספירת תפירת ראוי: ג' שלום, פרקי-יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 296-298.

⁵⁸ גם האר"י ראה חשיבות בעצם הזיווג בלי קשר הכרחי ל'פרו ורבו'. ראו: הר שפי (לעיל), הערה 20), עמ' 162 הערה 30. פיין טוען שהאר"י, בשער המצוות, פרשת בראשית, עמ' ז-ח, ובטעמי המצוות, טז ע"א, קבע שהאבות לא נמנעו מן הזיווג אף שנשותיהם היו עקרות; ראו: L. Fine, *Physician of the Soul, Healer of the Cosmos – Isaac Luria and His Kabbalistic Fellowship*, Stanford 2003, pp. 196-205.

⁵⁹ זק (לעיל, הערה 2), עמ' 223.

שיקוף הזיווג האלוהי, שבכוחו לסייע להמשכת השפע.⁶⁰ התנאי הוא שהזיווג נעשה בהרחקת 'כל מיני כיעור'.⁶¹ סוד הייחוד הוא חיבור ממשי של 'בשר בבשר', הידוק הקשר בין רמ"ח האיברים של שני בני הזוג.⁶² הרמ"ק מסביר את חיוניותו של הייחוד-הזיווג בין בן ובת בתרומתו לקיומו של ייחוד למעלה.⁶³ הייחוד עם ספירת בינה תלוי בהקדמת הייחוד בין ספירות תפארת ומלכות.⁶⁴ בכוחו של הזיווג להביא להרמוניה בעולם האלוהות, לייחוד בין הצד הזכרי לצד הנקבי באלוהות⁶⁵ ולהתקשרות בין ספירות תפארת ומלכות.⁶⁶

סיכומו של דבר, בהכוונת המחשבות בזיווג מורידים שפע לעולם, ובמקביל משפיעים על העולמות העליונים.⁶⁷ לפיכך ראוי שיהיו שמחה ועונג בזיווג אפילו בזמן שאין אפשרות לעיבור. אין לחשוש מפני הוצאת זרע לבטלה בתנאי ש'מתייחד עם בת זוגו בטוב ובכוונה שלימה לעבודתו ית',⁶⁸ כי בכך האדם 'מכניס' ברעייתו 'ניצוץ מרוחו, והרוח ההוא עומד בתוך גופה מתקשקש בה', ועל

⁶⁰ בזהר חוזר ונשנה הטיעון שהזיווג למטה הוא כנגד הזיווג האלוהי; ראו: י' תשבי, משנת הזוהר, א, ירושלים תש"ט, עמ' קנח-קס; ב, ירושלים תשכ"א, עמ' רצח-ש, תרז-תרט. השו"ד' אברמס, הגוף האלוהי הנשי בקבלה - עיון בצורות של אהבה גופנית ומיניות נשית של האלוהות, ירושלים תשס"ה, פרק ב. ראו: הלנר-אשד (לעיל, הערה 16), עמ' 260.

⁶¹ על מחשבות קדושות בזמן הזיווג ראו: זוהר, ח"ג, פרשת קדושים, פא ע"ב.

⁶² תנאי מקדים לייחוד הוא קשירת רמ"ח האיברים ליצור אחד, והתקשרות האותיות של שם הוויה להיות 'אחד'. הרמ"ק מבהיר את רעיון חיבור רמ"ח ברמ"ח איברים כתחילת הייחוד בפרקים מו-מז של התמר החמישי במעיין עין יעקב; ראו: זק (לעיל, הערה 11), עמ' 211-212.

⁶³ לנושא הזיווג בקבלת האר"י ראו: ד' בת-דוד גמליאלי, פסיכואנליזה וקבלה - לתהליכי זיווג הזכרי והנקבי בקבלת האר"י, לוס אנג'לס תשס"ו, עמ' 69.

⁶⁴ **פרדס רמונים**, שער ח, פרק יג, מה ע"ג: 'והייחוד הג' כענין זוג ממש שמזדווג עמה להוציא כלי למעשהו והוא עניין משובח עד שאין הפה יכול [לדבר אלא] לשכך האזן בעניינים כאלה [...]. הייחוד הזה תחסר בעונות גם בבינה מפני שיחודה תלוי בייחוד התפארת והמלכות וכל עוד שאין ייחוד בן ובת למטה אין ייחוד אב ואם למעלה'.

⁶⁵ על השפעת הזיווג האנושי כ-sacral imitation dei בתפיסת הזוהר ראו: E. R. Wolfson, *Circle in the Square - Studies in the Use of Gender in Kabbalistic Symbolism*, New York 1995, p. 92

⁶⁶ פרדס רמונים, שער ח, פרק כ: 'והענין הוא כי אין ברכה שורה בעליונים אלא א"כ שורה בתחתונים. וזהו הנדרש בספר הזוהר פעמים רבות שכינה בתחתונים צורך גבוה'. השו"מ' אידל, החוויה המיסטית אצל אברהם אבולעפיה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 161.

⁶⁷ ראו: זק (לעיל, הערה 2), עמ' 30, והשוו שם, עמ' 43 הערה 56.

⁶⁸ פרדס רמונים, שער לא, פרק ט.

ידי זה מוליד נשמות רוחניות ומביא לייחודים בין הספירות העליונות.⁶⁹

ה. כוונות קבליות בחיבוק ובנשיקה

ההכנות לזיווג על פי הרמ"ק מתחילות בטיהור המחשבות והפנייתן מכל מחשבה רעה. זהו הזמן לתשובה, לתפילה ולשמחה. הזיווג נעשה בקדושה ובכוונות, בדומה לפעילות הדתית-מיסטית הנדרשת למצוות אחרות. מעניין שמדובר בהכנות הדומות במהותן להשגת רוח הקודש בהדרכת ר' חיים ויטאל.⁷⁰ הכוונות כאן בנויות על תפיסת עולם של השפעת עשר הספירות על ידי פעולות מעשיות של הזוג:

ראשונה, ירחץ ידיו מחצות לילה ואילך, ויטהר מחשבותיו ויפנה מחשבתו מכל מחשבה רעה. ומה גם יהרהר תשובה מחטאיו,⁷¹ וירבה תפילתו כפי כוחו, ואחר כך ישמחנה בדברי מצווה. ויקרב דעתה אל הקדושה וייטיב כוונתה כפי כוחו. ואחר כך יכווין בסוד החיבוק, שהוא בבחינת התפארת והיא בבחינת המלכות. ויחבק תחילה בזרוע שמאל תחת לראשה. ויכווין בסוד הגבורה האוחזת במלכות בבחינת השמחה אל הזיווג לא בחינת הדין, ואחר כך בימין יחבק מלמעלה לראשה כדי לכלול האהבה בימין ובשמאל.⁷²

בבבלי פסחים עב ע"ב, מופיע הביטוי 'שמחת עונה', ואחריו מובא הסברו של רבא: 'חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצווה'. לשיטת הרמ"ק, על המקובל לקרב את דעתה של בת זוגתו לקדושה וגם 'ייטיב כוונתה'.⁷³ גם לאישה יש תפקיד

⁶⁹ שם; והשוו רביב (לעיל, הערה 1), עמ' 337. הרמ"ק מבהיר כאן שהוא מסתמך על הזוהר, סבא דמשפטים, קב.

⁷⁰ ר' חיים ויטאל, שערי קדושה, חלק ג, שער ח. על השואף לרוח הקודש לקבוע זמן להתבודדות, לשוב מחטאיו, להיטהר בטבילה, להפשיט את מחשבתו מענייני העולם הזה, להרהר בעולם העליון ולהרהר ב'ייחוד' כדי 'להמשיך בזה אור ושפע בכל העולמות'. ראו בהרחבה דבריי בחוברת 'הדרכת ההתבודדות להשגת רוח הקודש לפי ר' חיים ויטאל לאור המחקר במדיטציה ובהיפנאוגיה', ירושלים תשס"ט, המובאת גם באתר האינטרנט www.JewishMeditation.org.il.

⁷¹ באור יקר, כרך טז, עמ' נה, הרמ"ק מוסיף: 'ויתפלל ויתוודה עליהם, ואם יהיה הזיווג להוליד יתפלל על עוונותיו ולקונו שיהיה זרע הגון כפי כוחו'.

⁷² תפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ריג ע"א. וכן השו"ק (לעיל, הערה 2), עמ' 224.

⁷³ השורש לדברים אלה מצוי בזוהר, ח"ג, פרשת קדושים, פא ע"ב; ראו שם את הקביעה שעל האדם להכין את אשתו להיות עמו ברצון אחד: 'ויתכונו שניהם יחד לדבר ההוא, וכשמצויים

פעיל בהכוונת מחשבותיה, כי היא במהותה מסמלת את השכינה – ספירת מלכות המתייחדת עם ספירת תפארת.⁷⁴

הכוונות בסוד החיבוק באות להדק את הקשר בין גבר לאישה, כלומר בין ספירות תפארת ומלכות. בפירושו לתחילת קריאת שמע לפסוק 'וְאֶהְבֶּתְּ' (דברים ו, ה) הרמ"ק מורה להתכוון אל 'סוד האהב"ה' כ'סוד החיבוק' לקשירת ספירת מלכות על ידי הימין והשמאל, 'והיינו "וְאֶהְבֶּתְּ" – א"ת שהיא המלכות, ויהיה האהב"ה לקושרה עם החכמה והבינה'.⁷⁵ פעולת הגבר כתפארת, מטרתה לעורר אהבה אצל האישה במלכות ולהשפיע על בני הזוג ועל העולמות העליונים במקביל.⁷⁶ החיבוק בימין מעל לשמאל מכניע את הדין (הגבורה) בפני החסד.⁷⁷ מקור הרעיון בדרשות לפסוק 'שְׁמָאלוֹ תַּחַת לְרַאשֵׁי וְיָמִינוֹ תַּחַת בְּיָמֵינוּ' (שיר השירים ב, ו; ח, ג).⁷⁸ תחילה יש לחבק בזרוע שמאל תחת ראש האישה וכך לעורר את היצר ואת ההתלהבות מספירת הגבורה.⁷⁹ אחר כך יש לחבק מימין

שניהם יחד, אז הכול אחד בנפש ובגוף. בנפש, להתדבק זה בזה ברצון אחד' (התרגום מארמית שלי). ראו: זוהר, ח"א, פרשת בראשית, נ ע"א, וכן תשבי (לעיל, הערה 60), ב, עמ' תרמד. על מצוות קיום יחסי מין לשם הנאה ראו: נ' רוטנברג, אילת אהבים – עיונים בחוכמת האהבה, תל-אביב 2004, עמ' 229–238.

⁷⁴ ראו: אור יקר, כרך ז, עמ' סד. השו"ר אברהם אזולאי, אור החמה, בני-ברק 1973, ב, יב ע"ג; ראו גם: פיין (לעיל, הערה 58), עמ' 202. פיין מוסיף: 'אינני מכיר טקסט קבלי אחר המציע פעילות קונטמפלטיבית ותיאורגית לאישה בתרגול מיסטי של יחסי מין' (התרגום שלי).

⁷⁵ תפילה למשה, שער רביעי, סימן יב, עא.

⁷⁶ זהו מוטיב מרכזי בתפיסה הקבלית שאימץ הרמ"ק. ראו למשל: תפילה למשה, שער עשירי, סימן ב, קצ ע"ב: 'שכל עניין שלימות העליונים תלוי בתחתונים שזהו עיקר גדול במעשה המצוות כנודע'.

⁷⁷ הרעיון מפותח בזוהר. לסיכום ראו: תשבי (לעיל, הערה 60), א, עמ' קס: 'התנועה הראשונה בחיבוק הקודם לזיווג היא התרוממות זרוע שמאל של הזכר, כלומר התלקחות השלהבת של אש הגבורה, והנחתה תחת ראש הנקבה לעוררה ולהלהיבה, וכשוך הלהט של ראשית ההתעוררות קמה זרוע ימין לחבק וללטף ברוך ובאהבת חסד'.

⁷⁸ הרעיון מוסבר בפרדס רמונים, שער ה, פרק ב, וכן בשער ח, פרק כא. ההתעוררות מתחילה בסוד 'שְׁמָאלוֹ תַּחַת לְרַאשֵׁי' אך הייחוד הוא 'וְיָמִינוֹ תַּחַת בְּיָמֵינוּ' (שם, שער כג, פרק יג). וכן מצוי רעיון זה במעיין עין יעקב, התמר החמישי, וראו: זק (לעיל, הערה 11), עמ' 203–206.

⁷⁹ בפרדס רמונים, שער ח, פרק טז, הרמ"ק מסביר את ראשית ההתעוררות באהבה 'בסוד התלהבות היצר', כנובעת מספירת הגבורה. הוא מתבסס על פרשנות זוהר, ח"א, פרשת חיי שרה, קלג ע"א, לבראשית כד, סז: 'וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ'. התעוררות יצחק לאהבת רבקה באה מצד שמאל, המעורר אהבה לנקבה ואוחז בה.

מעל לראשה, להמתיק את הדינים של שמאל, ולכוון להשרות את מידת החסד של אהבה ושמחה.

ו. שבע נשיקות

בחיבורו אור יקר, בעניין הנבואה, הרמ"ק מבאר את התגלות ה' למשה רבנו פ'ה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּו' (במדבר יב, ח) כרומז לשני פיות, הפה שבזכר והפה שבנקבה. החיבור מתבצע בסוד הנשיקה. שורש הרעיון בדרשה בזוהר לפסוק 'ישקני מְנִשְׁקוֹת פִּיהו' (שיר השירים א, ב). מדוע לא כתוב 'אהבני' אלא 'ישקני'? לרמז להתדבקות רוח ברוח על ידי נשיקות בפה. מי שנושק בחביבות, מדבק רוח ברוח בדבקות האהבה.⁸⁰ הרמ"ק נותן הנחיות כיצד להתכוון בנשיקות לסוד ההתחברות 'רוח ברוח':⁸¹

ויכוין בשבע נשיקות אל סוד חיבור רוחא ברוחא, דהיינו פנימיות הספירות, כדפירשתי בספר פרדס רימונים, ב'שער מהות והנהגה',⁸² ושבע נשיקין, שבע ספירות מיוחדות, ונקשרות בשלוש ראשונות, שהם פ"ה שבראש המלכות שבשלוש ראשונות, ויכוין בייחוד עיניים וחוטם זה בזה.⁸³

הפה הוא המוצא והמקור של הרוח. דרכו ניתן ליצור דבקות בדרגה רוחנית גבוהה יותר מאשר בזיווג הפיזי.⁸⁴ בפה יש ביטוי להתעוררות הפנימית – 'ענין

⁸⁰ זוהר, ח"ב, פרשת משפטים, קכד ע"ב. קטע זה מובא עם הסבר על הנשיקה והחיבוק בזוהר אצל מ' הלנר-אשד, ונהר יוצא מעדן – על שפת החוויה המיסטית בזוהר, תל-אביב תשס"ה, עמ' 352-357.

⁸¹ השפעתה של תפיסת שבע הספירות ניכרת במנהגים רבים כגון אושפיזין, ספירת העומר והקפות. ראו: ל' ריבלין, 'שבע הספירות וכוונת התפילה', כנישתא, 3 (תשס"ז), עמ' רעה-רצב. ⁸² כוונת הרמ"ק לפרדס רימונים, שער ח, פרק כא, ששם הוא מבאר ש'הנשיקה דבר נעלם ונחמד יותר מהאהבה [...] שעל ידו הוא דבקותא רוחא ברוחא'. הנשיקה דרך הפה מבטאת את ספירת מלכות 'בבחינתה הנעלמת בתפארת'. וכך יוצרת הנשיקה את החיבור בין מלכות לתפארת. ראו: אברמס (לעיל, הערה 60), עמ' 55.

⁸³ תפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ריג ע"ב; אור יקר, כרך טז, עמ' נו.

⁸⁴ לתיאור כיצד הנשיקה 'רוחנית' יותר מהקרבה הגופנית ראו: ר' חיים ויטאל, עץ חיים, שער לט דרוש ט: 'זווג התחתון הוא אתדבקותא גופא בגופא גופני בסוד טפת זרע כנ"ל אך זווג זה הוא רוחניות בלבד רוחא ברוחא שהם רוחא דהבל הפה דילה בהבל רוחא דפה דילה'. לביאור דבריו ראו: אברמס (לעיל, הערה 60), עמ' 147-151.

הנשיקות מתעוררות מפנימיות הספירות המאיר מהאין סוף.⁸⁵ הנשיקה מאחדת את הפיות באהבה ויוצרת חיבור בדרגה נשגבה כמבטאת את שלוש הספירות העליונות – החיך מקביל לספירת חכמה, הגרון לספירת בינה והלשון לספירת דעת.⁸⁶

בשבע הנשיקות אפשר להעביר שבעה 'הַבְּלִים' כנגד שבע הספירות הנמוכות בהתאם לפסוק 'הַבְּלִ הַבְּלִים אָמַר קִהְלֵת, הַבְּלִ הַבְּלִים הַפֶּל הַבְּלִ' (קהלת א, ב). 'הבל' בחילופי אותיות הוא 'הלב'. על הזוג להעביר את הרוח מ'מה שמתנשב מהלב אל הפה'. זהו שלב ראשון בעוררות הלב והרוח להכשרת הדרך לקראת זרימת המים והאש שיבואו אחר כך במעשה הזיווג עצמו.⁸⁷ הנשיקה בהבל הפה היא אפוא המשחק המקדים לקראת הייחוד, הכשרת הדרך להורדת השפע.⁸⁸

במאמר זה אפסח על שאר חידושי הרמ"ק בתפילה למשה ואור יקר: רמזי הספירות בהכוונת הפנים, הזרועות וכל חלקי הגוף, וסוד הכנסת איבר הברית (ספירת יסוד) להשלמת חיסרון 'אות ברית' אצל האישה. לא אעסוק בחידושו על העברת הזרע הכלולה מעשר הספירות, הכוונות להמשכת זרע קדוש ולמניעת נשמות שעלולות להיות מושפעות או 'עשוקות' מלילית הרשעה. אדלג גם על הסברי הרמ"ק לעניין האש הבוערת בזיווג כסוד של הקרבת קרבן ומדוע 'שכינה בתחתונים צורך גבוה'. אחתום את הדברים כאן בביאור דברי הרמ"ק לעניין הסוד בזיווג בליל שבת.

ז. הסוד בעונג הזיווג בליל שבת

האם רצוי לקיים יחסי אישות בשבת? בימי המשנה היו שביקשו להימנע מכך בנימוק שהדבר כרוך 'בתאוה ובטומאה' ואיננו יאה ליום הקדוש.⁸⁹ בראייה

⁸⁵ פרדס רימונים, שער ת, פרק כא.

⁸⁶ ראו: אברמס (לעיל, הערה 60), עמ' 150-151 על פי דברי ר' חיים ויטאל. אברמס מוסיף ששבעת ההבלים הם גם כנגד שבעת הנקבים שבראש (עיניים, אוזניים, נחיריים ופה), הפה הוא הנקב המרכזי מבין כל הפתחים, והלשון מחליפה את איבר הברית.

⁸⁷ הדברים מוסברים בהרחבה במעיין עין יעקב, התמר החמישי, וראו זק (לעיל, הערה 11), עמ' 208-211. הסוד הוא 'לב בלב ידברו ופה בפה יתחברו'.

⁸⁸ ראו: אברמס (לעיל, הערה 60), עמ' 150.

⁸⁹ ש' ספראי וז' ספראי בהשתתפות ח' ספראי, משנת ארץ ישראל – מסכת שבת, חלק א, ירושלים, תשס"ט. בעמ' 43-44 שם נכתב שבני כת קומראן אסרו קיום יחסי מין בשבת בגלל 'החשש שקיום היחסים יפגע בטהרת האיש ובקדושתו'. ספראי כותב שהחסידיים הראשונים

כזאת, יחסי מין הם אך ורק חלק הכרחי מחיוב מצוות עונה. התדירות הרצויה נקבעת באופן פרגמטי בהתאם לקרבת הבעל לביתו. מי שפרנסתו מרחיקה אותו מביתו אינו חייב לפקוד את אשתו בתדירות גבוהה, ותלמידים הלומדים מחוץ לעיר חייבים לקיים את המצווה רק פעם בשלושים יום. רק מי שנמצא בביתו באופן קבוע, אדם הבטל ממלאכה, חייב ב'עונה' בכל יום.⁹⁰

אך מה עם תלמידי חכמים? ההוראה שניתנה בדור הראשון של אמוראי בבל היא שעונת תלמידי חכמים נקבעת 'מערב שבת לערב שבת',⁹¹ וכך נפסק להלכה ברמב"ם ובטור.⁹²

המהפך הרומנטי-קבלי הגיע באמצעות פרשנות הזוהר להלכה זו. על תלמידי חכמים 'לסרס' את עצמם בהמתנה במהלך השבוע, על מנת לכוון את זיווגם לליל שבת, שאז המטרונייתא מזדווגת במלך ומוציאה נשמות קדושות לעולם.⁹³

שהחמירו בהלכות שבת, אסרו גם הם בעילה בשבת' והוא מסתמך על בבלי נידה לח ע"א, ש'חסידים הראשונים לא היו משמשין מיטותיהן אלא ברביעי בשבת'. הדיון בגמרא קשור לחישוב מועד הלידה 'שלא תלד בשבת'. על האיסור לקיים יחסי אישות בשבת ראו: ספר היובלים נ, ח, 'איש איש אשר יחלל את היום הזה, אשר ישכב עם אשתו'. מסתבר שבדומה לספר היובלים, גם בחוגי הקראים אסרו את הזיווג בשבת – כך משתמע מהתקפת ר' אברהם אבן עזרא, בפירושו לשמות לד, כא, על ענן הקראי האוסר לקיים 'משכב אישה' בשבת.⁹⁰ חיוב 'העונה האמורה בתורה' נדון במשנה כתובות ה, ו – ספנים פעם לשישה חודשים, גמלים אחת לשלושים יום, חמרים אחת לשבוע, פועלים פעם או פעמיים בשבוע, ו'הטילין' בכל יום. הרמב"ם בפירושו למשנה זו מבאר ש'טילין' הם 'הבטלנים המעונגים שאינם עוסקין במסחר ולא עובדים'.

⁹¹ בבבלי כתובות סב, חז"ל מפרטים את התדירות הרצויה ושואלים: 'עונה של תלמידי חכמים אימת?' תשובת רב יהודה אמר שמואל 'מערב שבת לערב שבת, "אָפֶּר פְּרִיזוּ יְתֵן בְּעֵתוֹ" (תהלים א, ג). אמר רב יהודה, ואיתימא רב הונא ואיתימא רב נחמן, זה המשמש מיטתו מערב שבת לערב שבת. בבבא קמא פב ע"א נקבע, בדרשה לפסוק זה: 'אמר ר' יהודה, ואיתימא רב נחמן, ואיתימא רב כהנא, ואיתימא ר' יוחנן, זה המשמש מיטתו מערב שבת לערב שבת'. ראו גם: ירושלמי כתובות, פרק ה, הלכה ח, ל ע"ב, ששם מבאר רב את דברי המשנה בכתובות ה, ט: 'אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת', וקובע שזו 'לשון נקייה' לציון הקשר האינטימי של הזיווג, וזאת בניגוד לדעת רבי יוחנן שהכוונה היא ל'אכילה ממש' (ירושלמי שם, הלכה יג, ל ע"ב).

⁹² הרמב"ם, משנה תורה, ספר זמנים, הלכות שבת, פרק ל, הלכה יד: 'תשמיש המטה מעונג שבת הוא, לפיכך עונת תלמידי חכמים הבריאם מלילי שבת ללילי שבת'. השווה הטור, אבן העזר, סימן עו: 'ודרך תלמיד חכם לשמש מיטתו מליל שבת לליל שבת'.

⁹³ בדרשת הפסוק מישעיה נז, ד, 'כי לה אָמַר ה' לְסָרִיסִים אֲפֹר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבָּתוֹתַי וּבְחָרוּ בְּאֲפֹר חֲפָצָתַי וּמְחַזְקִים בְּבְרִיתִי, נשאל בזוהר, ח"ב, פרשת יתרו, פט ע"א, מיהם הסריסים: 'אלו הם החברים המשתדלים בתורה ומסרסים עצמם כל ששת ימי השבוע ועוסקים בתורה, ובליל שבת

כוונת המחשבות בליל שבת באה לעורר אהבה וליצור 'מים נקביים' מעוררי תשוקה.⁹⁴ בכך מסייעים לתיקון השכינה בסוד הזיווג עם הקב"ה.⁹⁵

בפרשנותו לתיקוני הזוהר הרמ"ק מוסיף ומבאר שליל שבת הוא זמן של ציפייה דרוכה, בבחינת 'ליל שְׁמָרִים' (שמות יב, מב), זמן מיוחד לקראת קבלת ה' (ליל – ה) בצורה מאוד מוחשית וממשית – הכלה מקושטת וממתינה לבעלה לקראת קדושת החשק.⁹⁶ העניין מוסבר בתפילה למשה על רקע 'סוד האצילות' שבהנהגה האלוהית בשבת:

ויכלול בכלל 'עונג שבת' עניין עונת תלמידי חכמים, שהיא מליל שבת לליל שבת, ויש בה סוד. והעניין הראשון הוא שסוד הנהגת החול הוא בסוד 'עֵץ הַדְּעַת טוֹב וְרָע' (בראשית ב, ט) שעניינו טוב מטטרו"ן ורע סמא"ל כדפירשנו בסימן א' ב'.⁹⁷ והנהגת שבת ב'עֵץ הַחַיִּים' (שם), סוד האצילות הקדוש והטהור המתלבש בבריאה כדפירשנו.⁹⁸

מזרזים עצמם בזיווג שלהם משום שיודעים רז עליון בשעה שהמטרונותא מזדווגת במלך (התרגום מארמית שלי). המתנת תלמידי חכמים עד ליל שבת היא התאפקות שבבחינת 'סירוס' מרצון עד ליל שבת, שאז מתרחש הזיווג העליון של המטרונותא (ספירת מלכות, השכינה) והמלך (שאר הספירות). בשבת אין מלאכתם של בני אדם מצויה אלא מלאכתו של הקב"ה, והיא הזיווג, במטרה להוציא נשמות קדושות לעולם, ולפיכך מתקדשים החברים בקדושת קונם להתחבר לפעולת הזיווג.

⁹⁴ הלנר-אשד (לעיל, הערה 16), עמ' 196–197. השוו שם, עמ' 166 על התעוררות הזוג בשמחת התשמיש (זוהר, ח"ב, קלו ע"ב), ובעמ' 166–167 לדברי הזוהר, ח"ג, מט ע"ב, שבני החבורה מכוונים את הזיווג לשבת בזמן של הזיווג האלוהי.

⁹⁵ על תיקונים בזוהר, ותיקון השכינה בסוד הזיווג, ראו: א' נברו, 'תיקון' מקבלת האר"י לגורם תרבותי, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשס"ו.

⁹⁶ פרדס רמונים, שער ה, פרק ב; זהו ביאור לדברי רשב"י בתיקוני זוהר, תיקון סט, קב ע"ב. הרמ"ק מסביר שספירת מלכות מצפה לזכר שיביא לה דורן ויאיר לה בסוד ה', במידות חסד, דין ורחמים שהם בצבעים לבן, אדום וירוק. זהו הסוד של שלושה ווי"ן.

⁹⁷ בסימן א של שער עשירי בתפילה למשה, הרמ"ק מבאר את ה'הנהגה' של כל ספירה לכל יום – יום ראשון הוא חסד, יום שני גבורה וכו', ואילו בשבת 'החיצונים' נכנסים 'בנוקבא דתהומא רבא'.

⁹⁸ תפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ריב ע"ב.

בימות החול שולטת ההנהגה האלוהית של 'עץ הדעת טוב ורע'.⁹⁹ הטוב, המסומל במטטרון, נאבק עם הרע של סמאל. בשבת נפסק המאבק, נרגעים הדינים ונאצלת הקדושה ומתלבשת בבריאה, כי שבת עומדת בסימן 'עץ החיים'. הרמ"ק מסביר ש'שינוי הזמנים תלוי בספירות העליונות וההנהגה הנמשכת מהן לנו'.¹⁰⁰ בשבת נפתח השער ויוצאת השכינה, שהיא מלכות, להתייחד עם בעלה.¹⁰¹

הרמ"ק ממשיך את מוטיב הזוהר על ביטול שלטון הדין והפורענות בכניסת השבת כדי להסביר מדוע הוכנסו לסידור שבת קטעי קריאה¹⁰² ותפילות לציון השמחה בעליית ספירות מלכות ותפארת ליחוד עם בינה.¹⁰³ ייחוד זה תלוי בייחוד למטה, כי ההתעוררות בתחתונים גורמת להתעוררות בעליונים. תלמידי חכמים, היודעים לכוון את המחשבות,¹⁰⁴ נדרשים לקיים את מצוות 'ענתה' בליל שבת, בזמן החלשת הרע של 'עץ הדעת טוב ורע'. לעומת זאת, 'שאר העם', הזיווג יכול להיות בימות החול, ויש להתאמץ להתחבר לטוב, למטטרון, ולהתרחק מהרע, סמאל. תלמידי חכמים חייבים לדאוג שלא יהיה 'בטיפה ההיא' בזרע שום חלק מהרע השולט בימות החול. בליל שבת העולם נשלט על ידי

⁹⁹ באכילתם מ'עץ הדעת טוב ורע', הכניסו אדם וחווה את האפשרות להנהגת הרע (סמאל); ראו למשל: תיקוני זוהר, תיקון נג, פז ע"ב: 'על עץ הדעת טוב זה מטטרון ורע זה סמאל'.

¹⁰⁰ תפילה למשה, שער עשירי, סימן א, קצ ע"א.

¹⁰¹ זאת דרשת תיקוני זוהר, תיקון כא, סא ע"א, להסביר מדוע עונת תלמידי חכמים בשבת; ההסבר הוא שבימות החול שולט מטטרון ושער החצר הפנימית סגור. הביסוס הוא בפסוק ביחזקאל מו, א: 'שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה, וביום השבת יפתח'.

¹⁰² אחד ממנהגי קבלת שבת של מקובלי צפת הוא לומר קטע המתחיל במילה 'פגנא' מהזוהר, ח"ב, פרשת תרומה, קלה ע"ב שעל פיו בכניסת השבת כל בעלי הדין בורחים מפני השכינה מאירות בהארה העליונה. השוו זוהר, ח"ג, אדרא זוטא, פרשת האזינו, רפח ע"ב; תשבי (לעיל, הערה 60), ב, עמ' תפט: 'כל הדינים מסתתרים ונכפים בשבת [...] ורחמים מצויים בכל העולמות'.

¹⁰³ 'מאור הנשמה העליונה שהיא הבינה' – הרמ"ק מבאר את תפילת 'נשמת כל חי' בסידור שבת ומציג אותה כמכוונת לספירת בינה, הנשמה או היסוד של כל חי. 'ורוח כל בשר תפאר' – תפארת, יסוד ומלכות עולות ומתאחדות עם ספירת בינה; ראו: תפילה למשה, שער אחד-עשר, סימן יא, רל ע"ב. ספירת יסוד הנקראת 'כל' מתעוררת בשבת בזכות הצירוף של ספירת בינה הנקראת 'הנשמה העליונה'.

¹⁰⁴ הרמ"ק, בתפילה למשה, שער עשירי, סימן יג, ריג ע"א, מציין את מקור דבריו ברמז בדברי הזוהר, ח"ג, פרשת אחרי מות, עח ע"א. כתוב שם שתלמידי חכמים יודעים את סוד הדבר ויכוונו את הלב ורצונם יהיה שלם.

הנהגת 'עץ החיים', בייחודים בין ספירת תפארת לספירת מלכות, ולכן יש לעורר את הזיווג בזמן זה דווקא. השבת היא זמן לאהבה, השלטת חסד על דין ותיקון הזיווג.¹⁰⁵ החידוש של הרמ"ק הוא שיש להכניס אל תוך עונג שבת את החשק הגשמי.

נראה לי אפוא שיש מקום להסביר את החידוש הרומנטי של הרמ"ק כחלק ממגמת מקובלי צפת לעורר אהבה וחסד בקבלת השבת. הם חידשו מנהגים כקבלת פנים לשכינה עם 'אֵשֶׁת חַיִל' (משלי לא, י-לא) והתקינו תפילת קבלת שבת עם שישה מזמורי תהלים (צה-צט, כט), 'לְכָה דוּדִי', שחיבר ר' שלמה אלקבץ, ומזמורי תהלים צב-צג. עוד מחידושי צפת: קריאת שיר השירים ואמירת 'פְּגוּנָא' מהזוהר להבלטת סוד הייחוד והמעבר מכוח הדין לשלטון השלום. פייטני צפת הרומנטיים חיברו זמירות שבת כמו 'יָהּ רַבּוֹן' של ר' ישראל נאג'רה, 'יְדִיד נֶפֶשׁ' של ר' אלעזר אזיכרי ופיוטי האר"י, 'אֲזַמֵּר בְּשַׁבְּחִין', 'אֲסַדֵּר לְסַעוֹדֵתָא' ו'בְּנֵי הַיְכָלָא'. נמצאנו למדים שהרמ"ק מוסיף את החשק בזיווג במסגרת רחבה של פעולות בעונג שבת הרומנטי של צפת.

ח. יצירת חשק גשמי והטרנספורמציה לעולם הרוחני

הרמ"ק מדגיש את החיוניות שביצירת חשק רומנטי בקשר עם האישה. דבריו מתבססים על דרשה בזוהר שעוסקת בשאלה מדוע הקדימה התורה את 'בְּכַל לְבָבְךָ' לפני 'וּבְכַל נֶפֶשְׁךָ' בציווי 'וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ' (דברים ו, ה). תשובת הזוהר היא שאהבת ה' מתחילה בהתעוררות הלב ורק אחר כך נמשכת אל כוחות הנפש, הרוח והנשמה. בעניין זה הרמ"ק מבאר שזירת המאבק היצירי היא באהבת הלב, שכן 'הכל נמשך אחריו', גם הכוחות הרוחניים שבאדם. על כך הוא מוסיף שבטיפוח החשק יוצר האוהב כוח גשמי ייחודי. לאחר שהאדם חש בלבו שהוא 'אוהב וחושק', הוא מסוגל להפריד את האהבה והחשק ולהעבירם לה'.¹⁰⁶ זהו ה'סוד' של הנשיקות המבטאות את החשק והאהבה שבלב.¹⁰⁷

מהי פעולת 'מפריד האהבה והחשק'? זק רואה בכך תופעה פסיכולוגית של

¹⁰⁵ ראו: E. K. Ginsburg, *The Sabbath in the Classical Kabbalah*², London 2008

¹⁰⁶ אור יקר, כרך י, עמ' סה, בפירושו לזוהר, ח"ב, פרשת תרומה, קסב ע"ב - קסג ע"א.

¹⁰⁷ כך נראה לי שיש להבין את הסברו של ר' אליהו די וידאש לדברי רבו הרמ"ק - ראו: ראשית חכמה, שער האהבה, פרק ב, מז.

התקה.¹⁰⁸ משה אידל מעלה אפשרות שמדובר בסובלימציה.¹⁰⁹ לי נראה שנכון יותר לקבל את פרשנותו של צ'רלס מופסיק, שדברי הרמ"ק מקבילים לטַנְטָרָה הודית.¹¹⁰ הטנטרה, שהתפתחה בהודו, בטיבט ובסין במשך כאלפיים שנה, התייחסה לאנרגיה המינית כאל אנרגיית החיים. בניגוד למסורות דתיות שהתייחסו בשלילה ליצר המיני, בטנטרה כוונה המודעות המדיטיטיבית באינטימיות כאמצעי להתעלות רוחנית ומיסטית. גישה הדומה לזו שבטנטרה נרמזת בביאורו של הרמ"ק לדברי הזוהר שבשעת התשמיש מתקדשים האיברים כאחוזים באש קודש. האש הבוערת של הזוג נאחזת בשם הוי"ה כמו שני קרבנות כבשים המוקרבים על המזבח כקרבת אֶשָה לה'. הרמ"ק מבאר שכוונת הזוהר היא לשבח את האש הבוערת כשלעצמה, ללא קשר למצוות ההולדה.¹¹¹

גישה של טנטרה נרמזת גם בהדרכת הרמ"ק בתומר דבורה אשר לשאלה כיצד לעורר את הכוח היצרי 'לצד הגבורות המתוקות'. על הבעל לעורר את 'היצר הרע לאהבתה, ואז יכווין אל השמאל המתעורר לקרבה בסוד "שְׁמָאלוּ תַחַת לְרֵאשִׁי"'. היצר מתעורר מצד שמאל של ספירת הגבורה ואז עוברת 'ההתעוררות מן הלב בחשק גשמי' אל הנפש, הרוח והנשמה.¹¹² פעולה זו איננה התקה או סובלימציה¹¹³ אלא יצירה מכוונת של חשק מספירת הגבורה, והעברת הכוח היצרי שנוצר לכיוון נפשי, רוחני ונשמתי.

¹⁰⁸ ראו: זק (לעיל, הערה 2), עמ' 96. בהערה 80 שם היא כותבת על 'התקת ההתעוררות של היצר הרע והכוונתה אל הטוב'. זק מתכוונת למונח הידוע בתיאוריה הפסיכואנליטית של זיגמונד פרויד – displacement.

¹⁰⁹ זאת לשונו של אידל, וראו ספרו: החסידות בין אקסטזה למאגיה, ירושלים ותל-אביב תשס"א, עמ' 116.

¹¹⁰ מופסיק ביאר ותרגם את דברי הרמ"ק על הכוונות בזיווג בתפילה למשה: C. Mopsik, *Sex of the Soul: The Vicissitudes of Sexual Difference in Kabbalah*, edited by D. Abrams, Los Angeles 2005, pp. 140–149.

¹¹¹ אור יקר, כרך טז, עמ' נה, ביאור לזוהר, ח"ג, פרשת פנחס, רכו.

¹¹² תומר דבורה, פרק שישי: 'היאך ירגיל האדם עצמו במידת הגבורה'.

¹¹³ התקה וסובלימציה אפשר למצוא מאוחר יותר בחסידות הבעש"ט כדרכים לטיפול באמצע התפילה במחשבה בלתי רצויה של חשק לאישה, אבל אצל הרמ"ק מדובר ביצירה חיובית ורצויה של חשק ואין צורך בהתקה אלא בטרנספורמציה. על תפיסת הבעש"ט ראו למשל: ר' יעקב יוסף מפולנאה, כתר שם טוב, ברוקלין 2001, סימן כח, דף ה, עמ' 9–10: 'סוד חשמל שקיבלתי ממורי הבעש"ט, סוד הכנעה, והבדלה, והמתקה', והכוונה להעלאת המחשבה הזרה על ידי תיקונה והתקתה למחשבת האהבה הרצויה כלפי ה'.

מדוע יש צורך לעורר את החשק הגשמי במכוון? תשובת הרמ"ק היא שהשפע הרוחני נוצר מלמעלה באופן תמידי, אך קליטתו תלויה בהכנה הגשמית האנושית. כדי לקבל את הקדושה 'צריכים לעשות הכנה ותיקון מפני שהגוף כסא לרוחני והרוחני שורה על הגוף כפי מה שיוכן הגוף.¹¹⁴ הרמ"ק ממשיך את החשק למעיין מים, 'שתמיד נובע ומתמלא השפעתו ויקבלו שפעו המוכנים'.¹¹⁵ המגבלה שבקבלת השפע היא באדם, 'שכן דרך הרוחני להיות משפיע תמיד'. לכן על האדם הגשמי לעורר את החשק וכך יקבל את השפע.¹¹⁶

כך, לדעתי, יש להבין את דברי הרמ"ק באור יקר: 'כי האהבה פעולה גשמית היא. אמנם מתוך הגשמי יכנס אל הרוחני, ולזה הלב הבשרי יתעורר ממנו אהבה, ואותה האהבה ידביקנה הנפש והשכל באלוה'.¹¹⁷ יש לעורר במכוון את החשק הגשמי כלפי האישה, כי בלי כוח יצרי כזה אי-אפשר כלל לאהוב את ה'. זוהי טרנספורמציה של כוח יצרי הנוצר בדרך גשמית. לכן הרמ"ק יכול להצהיר: 'ולזה אמרו, שמי שאינו יודע חשק אשה אינו יכול להיותו אוהב וחושק באלוה'.¹¹⁸ אמירה כזאת מובאת על ידי תלמידו ר' אליהו די וידאש כציטוט מאת ר' יצחק דמן עכו.¹¹⁹

¹¹⁴ תפילה למשה, שער עשירי, סימן ב, קצ ע"ב.

¹¹⁵ משל 'דימוי למעיין מים השופע מכל כיוון' מופיע אצל הרמב"ם, מורה נבוכים, ב, יב (מהדורת שורץ, עמ' 295). הדימוי מופיע כבר בספר הבהיר. באות ב' יש משל ל'מעין מים גדול מים חיים'. המשל מפותח בתפיסה הנאופלטונית היהודית כגון אצל מקובלי גירונה. על כך ראו: 'אופיר, העלאת המחשבה למקורה – הדרכה מדיטטיבית מראשוני המקובלים, ירושלים תש"ע.¹¹⁶ תפילה למשה, שער עשירי, סימן ב, קצ ע"ב. וראו: הלנר-אשד (לעיל, הערה 16), עמ' 264, המבהירה שההתעוררות של מעלה תלויה בתשוקה של מטה. והדברים מפורשים בזהר, ח"א, פו ע"ב; פח ע"א ומקומות נוספים. בעמ' 161 מצטטת הלנר-אשד את דברי הזהר, ח"א, ס ע"א, שעל פיהם תשוקת הנקבה לזכר אינה אלא כאשר הוא מכניס בה רוח והיא מזילה מים כנגד מים עליונים זכרים. המים התחתונים הם מי תשוקה המעוררים את הקב"ה להזדווג עם שכינתו.

¹¹⁷ אור יקר, כרך י, עמ' סה, ד"ה 'בגין דלבא איהו אתערותא לאתרערא לגבי רחמיו'.
¹¹⁸ שם. ראו: ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה, סוף פרק ד, נג: 'וכתב שם הר' יצחק דמן עכו ע"ה במעשיות הפרושים שמי שלא חשק לאישה הוא דומה לחמור ופחות ממנו, והטעם כי מהמורגש צריך שיבחין העבודה האלוהית'.

¹¹⁹ ההשערה היא שיש כאן השפעה צופית על ר"י דמן עכו. ראו: מ' אידל, פרקים בקבלה הנובואית, ירושלים 1990, עמ' 137-138. השו"ז (לעיל, הערה 2), עמ' 96 הערה 81. ואולם לא ראיתי הוכחות שהרמ"ק הושפע מהתפיסה הצופית. לעמדה דומה ראו: רביב (לעיל, הערה 1), עמ' 304-307.

רעיון זה של טרנספורמציה יצרית מבוסס על תפיסה תאוסופית-תאורגית של הרמ"ק שגם בעולמות העליונים יש 'עונה רוחנית', כמו העונה האנושית, שבגינה נקבעה מצוות 'עֲנֵתָהּ'. תפקידו של האינ-סוף להעניק מכוחו ומאורו לעשר הספירות. בזיווג שכזה 'יאהבו זה את זה ויחשקו זה לזה אחר סילוק הגשמות ממש כחשק איש אל כלתו או תשוקתו אשר אהבתה כבבת עינו'. הווה אומר, החשק הרוחני באיחוד בין הספירות מובן ומוסבר על פי הדגם האנושי של החשק הגשמי. הרמ"ק מביא לכך ראייה מניסוחי המטפורה הרומנטית בספר שיר השירים: 'ועל דמיון זה בא כל עניין שיר השירים במשלו'. מסקנתו המעשית היא שזיווג גשמי צריך להיעשות כמו זיווג רוחני עליון, 'בטוב הכוונה', כדי 'לעורר זוג במידות העליונות [...] אחר שנסתלק העניין מן הגשמות סילוק גמור'. יש חובה לחוש את החשק 'בסוד הזיווג העליון ותיקונו'.¹²⁰

זאת הסיבה שהרמ"ק, בספרו שיעור קומה, מצדיק את זמרתם של 'שירים לחשק'. יש בדבריו אלו התמודדות עם המורשת הרומנטית של ספרד ופורטוגל ושירי החשק שבתרבות זו.¹²¹ החידוש הוא שהרומנטיקה החילונית ראויה כאשר היא מוסבת למטרות של קדושה, ליחודים בין ספירות תפארת ומלכות: 'ועל אותו הדרך הותר לנו לשורר שירים לחשק המכוונים לתפארת או התפארת אל המלכות בכוונה הנכונה כל מה שאפשר לפה להמשיך מדרך הכתוב'. עם זאת, הרמ"ק מזהיר: האומר אותם השירים 'לזמר ולכוונה גשמית, הוא מחריב העולם'. רק מי ששר 'על הכוונה היפה והסדר הנאות הוא בונה עולמות'. כך יכול הרמ"ק לפסוק עמדה בניגוד לכל 'מי שחשב היות אותם השירים שטות'. אדרבא, לגישתו יש לעודד את החשק, בתנאי שכיוונו נכון.

ט. הזיווג כרומנטיקה קבלית

אציע לכנות חידושים אלו של הרמ"ק 'רומנטיקה קבלית', ולהבינם על רקע

¹²⁰ שיעור קומה, כל לשון זו"ן, עמ' 66. שיעור קומה הוא חלק מפירוש אור יקר.

¹²¹ שירי אהבה וחשק היו פופולריים באירופה, ונשמעו מפי טרובדורים. הייתה פריחה בתחום זה גם בשירה העברית בספרד. עם התפשטות הקבלה התרבו שירי החשק המיסטיים בעברית. לדיון בשירי החשק אצל משוררים בספרד המוסלמית ראו: ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית, ערך ע' פליישר, ירושלים תשנ"ו. ראו: שירי החשק של ר' שמואל הנגיד (שם, עמ' 246), ר' שלמה אבן גבירול (שם, עמ' 296, 329), ר' משה אבן עזרא (שם, עמ' 392) ור' יוסף אבן צדיק (שם, עמ' 493).

השינוי התודעתי ביחס לעוררות הרומנטית שהתחיל במאה הי"ג בימי הרמב"ן¹²² ובמיוחד באיגרת הקודש. איגרת זו נכתבה בהשפעת קבלת גירונה,¹²³ יוחסה בטעות לרמב"ן ואולי נכתבה בידי ר"י ג'יקטיליה.¹²⁴ המחבר מתפלמס עם ההשפעה האריסטוטלית, שלדעתו יצרה עמדה שלילית כלפי התענוג המיני והביאה לגינוי שבמורה נבוכים: 'חוש המישוש הוא חרפה לנו'.¹²⁵ הוא טוען ש'כלי המשגל' נבראו על ידי ה', ואינם 'כלי גנות';¹²⁶ הזיווג הוא עניין 'קדוש ונקי' כשהוא נעשה 'כראוי' ובכוונה ראויה. באיגרת מובהר כיצד לכוון את מחשבות בני הזוג כך ש'תהיה שכינה שרויה ביניהם ויולידו בן כפי הצורה הטהור שיציירו'.¹²⁷ סוד 'החיבור הראוי' הוא להביא לזיווג בין שלוש הספירות העליונות – חכמה (האישי) ובינה (האישה) בסוד דעת.¹²⁸ החשק חשוב כי בלי 'רוב חשק, ואהבה ורצון, אין השכינה שורה בו'. יש ליצור 'חשק וחיבור ואהבה ורצון ועגבים'.¹²⁹ מטרת האיגרת להסביר כיצד למשוך שפע אלוהי לטיפת הזרע

¹²² ראו: י' אראל, "ויחפוץ בה להיות תמיד עמו": רגישותו של רמב"ן לקשר זוגי ואינטימיות בפירושו לתורה, מסכת, ט (תש"ע), עמ' 11-32. וכן J. A. Diamond, 'Nahmanides and Rashi on the one Flesh of Conjugal Union: Lovemaking vs. Duty', *Harvard Theological Review*, 102, 2 (2009), pp. 193-224

¹²³ תוכן האיגרת מעיד על קרבה לסוד הדבקות של מקובלי גירונה. לאפשרות שר' עזרא מגירונה (1176-1240 בערך) הוא המחבר ראו: ש' אברמסון, 'אגרת הקדש המיוחסת לרמב"ן', סיני, צ, ה-ו, (שבט-אדר תשמ"ב), עמ' רלב-רג. תודתי נתונה לרויטל פז-מיימון שהפנתה אותי לעבודתה הסמינריונית, 'איש ואישה באגרת הקודש', מכון שכטר, ירושלים, ספטמבר 2000.

¹²⁴ מאז שטען גרשם שלום שהאיגרת אינה של הרמב"ן הניחו רוב החוקרים שהמחבר הוא ר' יוסף ג'יקטיליה שנולד בקסטיליה בשנת 1248. ראו: ג' שלום, 'האם חיבר הרמב"ן את אגרת הקודש?', קרית ספר, כא (1945), עמ' 179-186; הנ"ל, ראשית הקבלה, ירושלים 1948, עמ' 148 הערה 2. ראו: G. Scholem, *Origins of the Kabbalah*, translated by A. Arkush, The Jewish Publication Society, 1987, p. 388, n. 58; י' בן שלמה, שערי אורה לר' יוסף בן אברהם ג'יקטיליה, ירושלים תשל"א, עמ' 29. א' גוטליב, 'הרמב"ן', האנציקלופדיה העברית, כד, עמ' 570. לסיכום הדעות ראו: S. J. Cohen, *The Holy Letter – A Study in Jewish Sexual Morality*, Northvale, New Jersey, 1993.

¹²⁵ מורה נבוכים, ג, מט (מהדורת שורץ, עמ' 645).

¹²⁶ איגרת הקודש (מהדורת שעוועל, ירושלים תשכ"ד), עמ' שכד.

¹²⁷ שם, עמ' שלא.

¹²⁸ שם, עמ' שכד.

¹²⁹ שם, עמ' שלה-שלו. השוו מאמריה של גוברמן על חיבור זה: K. Guberman, 'The Language of Love in Spanish Kabbalah: An Example of *Iggeret ha-Kodesh*', D. R. Blumenthal (ed.), *Approaches to Judaism in Medieval Times*, Chico, California 1984, pp. 53-105; idem, "'To Walk in All His Ways": Towards a

למען הבאת נשמה קדושה. בפנינו אפוא מגמה קבלית חדשה מהמאה הי"ג, המדגישה את הכוונות הראויות להולדת נשמות טהורות.¹³⁰

טענתי היא שהרמ"ק התבסס על הזוהר כדי ליצור סוג חדש של הדרכה לכוונות קבליות בזיווג בהדגישו את החשיבות של כוונות בחשק שלא לשם הולדת ילדים. האש האוחזת בזוג, 'אש שבו ואש שבה', מקודשת בהוספת שם הוי"ה על ידי כוונות ומחשבות בייחוד שבזיווג.¹³¹ הרמ"ק מצא דרך חדשה לנתב את הרומנטיקה הקבלית, בהעלותו על נס את התעוררות החשק הגשמי במסגרת כשרה. בתומר דבורה הרמ"ק מזהיר ומחייב ש'הקשת' לא תהיה דרוכה למעלה לשלוח חצים אלא לנוכח המטרה המותרת, לאשתו של האדם בטהרתה, שרק אז עת הזיווג. יש דרישה חמורה לשמור את 'אות ברית הקשת' ולשמור 'עצמו מן ההרהור'.¹³² הווה אומר, החשק רצוי אבל רק בעיתוי הכשר. זוהי התרחקות מההשפעה האנטי-חושנית של אריסטו-רמב"ם, שתועדה לעיל. ייתכן שהרמ"ק פעל בכיוון זה יחד עם גיסו ר' שלמה אלקבץ, שכתב על הסוד הקבלי בזיווג בחיבורו מיטתו של שלמה, וחיבר פירוש קבלי לשיר השירים בשם אילת אהבים. נראה אפוא ששיטתם מהווה ניגוד לעמדת מקובלי צפת אחרים כר' חיים ויטאל והאר"י, כי כאמור הרמ"ק הצדיק את ההנאה הגשמית גם בביאה שלא לצורך הולדה.¹³³

Kabbalistic Sexual Ethic', *Journal of Religious Ethics*, 14, 1 (Spring 1986), pp. 61–68

¹³⁰ ג'רמי כהן תיאר את ההתעניינות החדשה בכוונות הראויות בקיום יחסי מין אצל הראב"ד, הרמב"ן ובאיגרת הקודש כחלק משינוי תודעתי שהתרחש בחברה הנוצרית במערב אירופה במאות הי"ב-י"ג. ראו: ג' כהן, 'כוונה בקיום יחסי מין על פי דעות רבניות במאות הי"ב והי"ג', תעודה, יג (תשנ"ז), עמ' 155–172; J. Cohen, 'Rationales for conjugal sex in RaABaD's Ba'alei ha-nefesh', *Jewish History*, 6, 1–2 (1992), pp. 65–78

¹³¹ אור יקר, כרך טז, עמ' נה, ביאור לזוהר, ח"ג, פרשת פנחס, רכו.

¹³² תומר דבורה, פרק ח, עמ' מט.

¹³³ ראו: ש' פכטר, שמירת הברית – לתולדותיו של איסור הוצאת זרע לבטלה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ז. ראו: שם, עמ' 188–195 על תפיסת האר"י, המזהיר מפני הולדת שדים מטיפות הזרע שאינן נקלטות ברחם האישה: כל זרע שלא יוצא לנקבה לספירת מלכות, הולך לחיצונים, אל לילית (ר' חיים ויטאל, עץ חיים, היכל ז, שער ט, סוף פרק ב, קיא ע"ב). ר' חיים ויטאל ביקש להמעיט ביחסי אישות שמטרתם אינה אלא ריצוי האישה, ומביא דיווחים שהאר"י נמנע מקיום מצוות 'עֲנֵתָהּ' של אשתו בזמן שלא יכלה להרות. ראו: פכטר, שם, עמ' 11 הערה 20, וכן עמ' 176 הערה 19. ראו עוד: ביאל (לעיל, הערה 15), עמ' 152.

הרמ"ק מבסס את חידושו על סמכות הזוהר.¹³⁴ בזוהר יש ערך נעלה להרמוניה בין זכר ונקבה כשיא המסתורין וכתכלית החיים.¹³⁵ יש חשיבות רבה ל'אתערותא דלתתא' כתנאי ל'אתערותא דלעילא'.¹³⁶ תפקיד המקובל בחיבוק ובנשיקות הוא לעורר את התשוקה וליצור 'מים נקביים' המחזקים את חיבורי האהבה בין הזכר לנקיבה ומעוררים את המים הזכריים שמגיע מהזכר. השיא הוא בזיווג, בחדווה הגורמת שפע והרמוניה בעולם.¹³⁷ לשיטת הרמ"ק מדובר בהפעלה של שלושה אלמנטים יסודיים – תחילה יש נשיקות של הבל הרוח (אוויר), אחר כך מעוררים את המים ומבערים את האש.¹³⁸

בהדגשת ערך התענוג והאהבה הפיזית כדרך להארה הרמ"ק מתרחק מהגישות המסתיות מהתענוג המיני,¹³⁹ ומתקרב יותר לתפיסות שהתקבלו בתחייה התרבותית שהתפשטה ברחבי אירופה בתקופת הרנסנס. ואולם, אין הרמ"ק מרחיק לכת כמו בִּטְנָרְהָ, ומציע להשתמש באינטימיות, בעונג המיני ובזוגיות כדי ליצור טרנספורמציה בכל מישורי הקיום – גופני, גשי ורוחני. עבור הרמ"ק

¹³⁴ להשפעת הזוהר על הרמ"ק והאר"י ראו: ב' הוס', 'הקהילות הזוהריות של צפת', ז' גריס, ח' קרייסל וב' הוס, שפע טל: עיונים במחשבת ישראל ובתרבות יהודית מוגשים לברכה זק, באר"שבע תשס"ד, עמ' 149-169. וכן ראו: ב' הוס, כוזהר הרקיע: פרקים בתולדות התקבלות הזוהר ובהבניית ערכו הסמלי, ירושלים תשס"ח. שם, בעמ' 238-239, מצוין שהזוהר יתגלה בדור האחרון כדי שאפשר יהיה לגאול בעזרתו את השכינה.

¹³⁵ ראו: י' ליבס, 'זוהר וארוס', אלפיים, 9 (תשנ"ד), עמ' 67-119; מצוי גם באתר האינטרנט <http://pluto.huji.ac.il/~liebes/zohar/zoharveros.pdf>.

¹³⁶ הלנר-אשד (לעיל, הערה 16), עמ' 264; זוהר ח"א, פו ע"ב.

¹³⁷ שם, עמ' 260-264; זוהר ח"ג, קצא, ע"א, 'מחבק אותה ומנשק אותה, עד שמתעוררת'.

¹³⁸ זק (לעיל, הערה 11), עמ' 210.

¹³⁹ לסרטוט השקפות העולם של הדתות השונות בנוגע לתענוג המיני ראו הקובץ: R. T. Francoeur, 'Religion and Sexuality', E. J. Haerberle (ed.), V. L. Bullough and B. Bullough (original editors), *Human Sexuality: An Encyclopedia*, New York and London 1994; מצוי גם באתר האינטרנט <http://www2.hu-berlin.de/sexology>; למאמרים שנכתבו לאחרונה על היחס לתענוג המיני בדתות בודהיזם, נצרות, הינדואיזם, אסלאם ויהדות ראו: Y. Kornberg Greenberg (ed.), *Encyclopedia of Love in World Religions*, II, Santa Barbara 2008, ובמאמרים אלו: L. Miller Sanbgster, 'Sexual Pleasure in Buddhism', pp. 549-550; P. G. Crowley, 'Sexual Pleasure in Christianity', pp. 550-551; D. Soneji, 'Sexual Pleasure in Hinduism', pp. 551-552; S. Padmanabhan, 'Sexual Pleasure in Islam', pp. 553-554; N. Rothenberg, 'Sexual Pleasure in Judaism', pp. 554-557.

התענוג הפיזי הוא בסך הכול כלי עזר לתיקון הפירוד שבספירות. הזיווג מהווה הזדמנות להחזרת ספירת מלכות למקומה הראוי בייחוד עם תפארת. ליל שבת הוא זמן להקמת שכינה מעפרה¹⁴⁰ וייחודה עם הקב"ה.¹⁴¹ בהזדהות עם השכינה בגלותה שואף הרמ"ק לזירוז הגאולה.¹⁴²

לסיום אזכיר את שאלת הקול הנשי. מה בנוגע לכוונותיה של אשת המקובל¹⁴³ והאם יש לה תפקיד פעיל לעורר חשק¹⁴⁴ וליצור דבקות יחד עם בעלה?¹⁴⁵ לאחרונה היו שניסו להשיב על שאלות מהסוג הזה ולמצוא את ההשלכות של סוגיה זו על האתיקה המינית היהודית בימינו.¹⁴⁶ ואולם, נדמה שבהגות היהודית עדיין רחוקים מפיתוח חלופה אמיתית לשיתוף בני הזוג בטנטרה.¹⁴⁷

¹⁴⁰ וכך בפיט ליל שבת 'לכה דודי', שחיבר גיסו ר' שלמה אלקבץ: 'התנערי מעפר קומי'.
¹⁴¹ ראו למשל: תומר דבורה, פרק ט, עמ' נ-נא, ואור נערב, חלק חמישי, פרק ב. על תכליתו ותודעתו העצמית של הרמ"ק בייחודים ראו: ש' אסולין, 'ההבניה הכפולה של דמות השכינה במעיין עין יעקב וזיקתה לספרות האדרות', זק (לעיל, הערה 11) עמ' סא-קיא.
¹⁴² על תודעתו המשיחית של הרמ"ק ראו: זק, שם, עמ' 228, וטענתה שם שכתבי הרמ"ק 'רוויים תחושה של ימות המשיח הקרבים ובאים'.

¹⁴³ על אשתו של הרמ"ק אין מידע מלבד היותה אחותו של ר' שלמה אלקבץ ואם לגדליה, שאותו ילדה בשנת 1562. ראו: רביב (לעיל, הערה 1), עמ' 94, 109. יש רמז בפרדס רמונים, שער לא, פרק ט, שהרמ"ק ציפה שאישה שגדלה בבית של תלמיד חכם תדע כיצד לכוון דעתה בזמן הזיווג, והרמ"ק משייך עניין זה לקביעת חז"ל בברייתא בבבלי פסחים מט ע"א, שלעולם יישא אדם בת תלמיד חכם. לפי הרמ"ק הרווח הוא 'שתהיה נשמתה זכה וברה ותכוון דעתה לשם שמים'.

¹⁴⁴ השו" פ"י (לעיל, הערה 58), עמ' 204. פ"י חולק על ורבלובסקי (לעיל, הערה 47), וסובר שהיו מקובלים ששיתפו את נשותיהם בכוונות מיסטיות בזיווג.

¹⁴⁵ השו" תשבי (לעיל, הערה 60), עמ' קס, על תפקיד הנקבה ליצור דחיפת התשוקה: 'מעירה חפץ אליו בראשונה ומושכת אותו אליה ברוב חיבה ותשוקה'; רק אז הזיווג מושלם והעולמות רוויים שפע של חסד. לעומת זאת, אם 'הדחיפה באה מצד הזכר ותשוקת הנקבה מתעוררת באיחור, אז הדין גובר בזיווג ובעולמות'.

¹⁴⁶ להתמודדות עם שאלות כאלה במישור אקטואלי ראו המאמרים שבספרו של מאור (לעיל, הערה 20). על המאמרים שצינו לעיל אוסיף שניים: י' דרייפוס, 'הברית והיצר', עמ' 124-143; א' ברנר, 'ספרות ההדרכה לנישואין', עמ' 265-300. ראו האוסף החדש של שמונה-עשר מאמרים בעריכת דני רוטנברג, שבהם התמודדות עם גישות יהודיות חדשות למיניות. העורכת מבהירה בדבריה שהיא מבקשת להציע תפיסות חדשות של 'צניעות' ועונג: D. Rutenberg (ed.), *The*

Passionate Torah: Sex and Judaism, New York 2009

¹⁴⁷ אפשר למצוא ניסיון ראשוני בכיוון כזה על ידי רב אורתודוקסי בחיבור שכותרתו 'סוטר' כשרה' מאת ר' שמולי בוטח. וראו עמ' 187 ואילך על טנטרה כשרה. S. Boteach, *The Kasher Sutra: Eight Sacred Secrets for Reigniting Desire and Restoring Passion for Life*, New York 2009
